

II. Ulászlónak ajánlott kézirat a konstantinápolyi Eszki Szerailban.

CSONTOSI JÁNOSTÓL.

Azon tudósok közt, kik a konstantinápolyi régi Szerailban levő nyugati codexek megvizsgálására újabb időben engedélyt nyertek, Blass F. kielii egyetemi tanár kutatásai érdemelnek különös figyelmet, mert ő azon kevesek egyike, ki kutatásainak eredményét, melylyel ismereteinket a konstantinápolyi szerail-könyvtárról új adalékkal gazdagította, egy önálló közleményben,* a berlini Hermes 1888-diki folyamában tette közzé.

Míg dr. Dethier, a konstantinápolyi császári múzeum volt igazgatója, a régi Szerail könyvtárában levő görög, latin, olasz, spanyol és ó-szláv kéziratokról 1877-ben készített jegyzékében, melyet folyóiratunk 1878-diki folyamában s dr. Ábel Jenő a «Literarische Berichte aus Ungarn» 1878-diki folyamában tett közzé, ezeknek számát 104-re tette s azt mondta, hogy a fősoroltakon kívül más nyugati kézirat a Szerail könyvtárában nem létezik, addig Blassnak sikerült a császári kincstárban levő könyvekből néhány oly görög és latin kéziratot felkutatni és jegyzékbe venni, melyeket eddig európai kutató még nem látott s melyek a régi Szerail nyugati codexeiről ekkorig közrebocsátott jegyzékekben nem fordulnak elő.

A jelen közlemény feladatához nem tartozik Blass F. kutatásainak eredményét részletesen ismertetni, kiemelünk azonban belőle

* Die griechischen und lateinischen Handschriften im alten Serail zu Konstantinopel. Hermes 1888., 219—233 és 622—625 l.

nehány körülményt, melyek a konstantinápolyi régi Szerail könyvtári viszonyaira vetnek világot, s tárgyunkkal azért vannak összefüggésben, mert az alább ismertetendő codex fölfedezésére vezettek.

Blass F. ugyanis, Radowitz úrnak, a konstantinápolyi német nagykövetnek közbenjárására, ki a kutatónak a régi Szerailban levő nyugati codexek megvizsgálására II. Abdul Hamid szultán ő Feliségétől igen kedvező cabinetparancsot eszközölt ki, 1887 tavaszán dr. Schröderrel, a konstantinápolyi német követség első dragománjával többször volt az Eszki Szerailban, hol Esref effendi, a top kapui császári kincstár intendánsa (kiaja) a legszeretettelőbb módon fogadta őket.

Első látogatásuk alkalmával 34 görög kéziratot tettek eléjük a könyvtár kioszkjából, egy egészen magában álló épületből, melyet III. Achmed szultán 1719—1720-ban építtetett.

Ezen helyiségben két szekrényben vannak a török és arab kéziratok elhelyezve, melyeknek rendes számozásuk és (török nyelvű) írott catalogusuk van. Hasonló írott, de francia nyelvű catalogust találtak az ezen épületben levő, előbb említett görög kéziratokról is. Ezt lemásolták.

A 34 görög kéziratához a későbbi látogatások alkalmával még más kéziratok is járultak, melyeket későbbben nagyobbbrézt a kincstár helyiségeiben találtak, és pedig az itt nagy mennyiségben levő, különböző időből származó és különböző tartalmú, ládákban csomagolt könyvek közt. Blass és dr. Schröder azon könyvhalmazból, melyet számukra a kincstár helyiségeiben a ládák-ból asztalokra raktak, kikeresték a görög és latin kéziratokat, ezeket a könyvtár épületébe átvitették s itt megvizsgálták és meghatározták. A nyomtatott könyvekkel, valamint egyes aethiopiai és ó-szláv kéziratokkal, melyeket a könyvhalmazban találtak, nem törődtek, egy latin missalet hangjegyekkel a kincstárban hagytak.

Az általok kiválasztott és meghatározott classicai kéziratoknál azon tapasztalásra jöttek, hogy ezek általában számozva vannak (török számokkal), és hogy e számozás az általok előbb látott kéziratok számozásával semmi összefüggésben nincsen. Ezen kéziratok török számai a következők: Nr. 2., 3., 5., 6., 7., 8., 10., 58., 63., 91. Csak négy kéziratnak nem volt török száma. Hogy ezen számozás milyen viszonyban van a többi kéziratokkal és nyomtatványokkal, ezt a kutatók nem bírták felderíteni.

Azt azonban Blass határozottan állítja, hogy az általa látott és leírt kéziratokkal a régi Szerail kéziratállománya még kimerítve nincsen, és hogy a Szerail földalatti és földfeletti helyiségeiben még mindig lehetnek oly felbontatlan, könyvekkel és kéziratokkal telt ládák, melyeket még eddig senki sem látott. Végül hálás elismeréssel kiemeli, hogy az általa Konstantinápolyban látott görög kéziratokból *kettőt*, a konstantinápolyi német nagykövet közbenjárására, kölcsönképen Kielben hosszabb ideig használt.

Ezen érdekes közleményben azonban Blass F. arról, vajjon az általa felsorolt kéziratok közt vannak-e példányok Mátyás király könyvtárából és előfordul-e valamelyiknek a kötésén vagy czimerén Mátyás király czimere? semmi említést nem tesz. S így azt, hogy a felsorolt kéziratokból melyek sorozhatók Mátyás király könyvtárához, ezúttal meg nem határozhatjuk.

Van azonban a felsorolt kéziratok közt kettő, mely tartalmánál fogva bennünket közelebről érdekel. Ezek a 35-ik számú görög és a 91. számú latin kéziratok, melyekből az első *Argyropulos Györgynek, a várnai csatáról (1444) szóló munkáját* (πολεμος της Βαρνης), és a második, mely *Rannusius Crispusnak az Ur mennybe-meneteléről II. Ulászló király előtt tartott beszédét* tartalmazza. Ezen két kézirat hungaricum, s különösen az utóbbiról kétségtelen, hogy a budai királyi könyvtárból származik.

Ez utóbbi kéziratot 1889 elején a konstantinápolyi császári kincstárban látta Vámbéry Ármin nagyérdemű tudósunk is azon alkalommal, midőn szerencsés volt II. Abdul Hamid szultán ő Felségétől a Magy. T. Akadémia számára kieszközölni az engedélyt, hogy ez a konstantinápolyi császári gyűjteményekben levő magyarországi vonatkozású történeti emlékeket egy küldöttsége által a helyszínen megvizsgálhassa.

A szultán ő felségének ezen nagylelkű engedélye, melylyel első sorban a M. T. Akadémiát, második sorban pedig az egész magyar nemzetet újabb hálára kötelezte, új fordulatot képez a Konstantinápolyban levő magyarországi vonatkozású emlékek történetében s azon reménnyel kecsegtet, hogy Mátyás király könyvtárának Konstantinápolyban levő maradványai végre valahára magyar szakférfiak által lesznek alaposan felkutathatók és megvizsgálhatók.

S hogy ezen fordulatot II. Abdul Hamid szultán ő felsége hozta létre, ki 1877-ben nemzetünknek Mátyás király könyvtárának maradványaiból 35 kéziratot ajándékozott, ez a mi köteles hálánkat csak emeli.

S itt, mint kedvező véletlent constatáljuk, hogy valamint 1877-ben az ajándékba nyert codexeket nem a diplomatia közbenjárásának, hanem a magyar egyetemi ifjúság hazafias lelkesedésének köszönjük, úgy most is az engedélyt a konstantinápolyi régi Szerailban levő magyarországi kéziratok felkutatására egy magyar tudós közbenjárása eszközölte ki számunkra, ki, mint a kelet egyik legnagyobb ismerője, személyes befolyását és összeköttetéseit arra használta fel, hogy a M. Tud. Akadémia szakférjainak Konstantinápolyban megnyissa azon kapukat, melyek ekkorig a hazai tudomány előtt zárva voltak, s melyek mögött — mint hiszszük — Mátyás király könyvtárának maradványai lappanganak.

Ezen nagylelkű engedélyt, melyet kellően felhasználni a M. T. Akadémiának lesz feladata, nem lehet eléggé méltányolnunk.

Azon körülmény pedig, hogy a szultán ő Felsége ezen engedélyt azzal kiegészíteni kegyeskedett, hogy különös jóakarata jeléül a föntemplített *Rannusius*-codexet egy másik alkalommal Vámbéry Ármin nagyérdemű tudósunknak tudományos használatra átengedte és személyesen átnyujtotta, a kitüntetésnek és fejedelmi kegynek oly rendkívüli jeléről tanuskodik, mely eddig csak a souverain fejedelmeknek, vagy a nagyhatalmasságok követeinek jutott egyes szórványos esetekben osztályrészül.

Arra ugyanis, hogy európai fejedelmek, külföldi hatalmasságok konstantinápolyi követei és kiváló statusférfiak a török szultánoktól a régi Szerailban levő Corvin-codexekből ajándékokat kaptak, a Corvina történetében több példát találunk.

Igy Ibrahim Maczar nagyvezér 1549-ben a törvényhozó Szoliman szultántól kapott egy Polybius-codexet, mely most a Nemzeti Múzeumban van; Malvezzi János Mária, Ferdinánd császár követe 1550-ben Konstantinápolyban kapta a Dionysius Areopagita codexet, mely most a besançon-i városi könyvtárban őriztetik; Verancsics Antal püspök, Ferdinánd császár követe 1557-ben két Corvin-codexet hozott Konstantinápolyból, egy *Aquinói Tamást*, mely jelenleg a csász. kir. udvari könyvtárban és egy *Horatiust*, mely a British Múzeum könyvtárában van; Csemeri Zay Ferencz,

Verancsicsnak konstantinápolyi követtársa, Aquinói Tamásnak: «De coelo et mundo» című Corvin-codexét hozta haza, mely jelenleg a prágai egyetemi könyvtárnak egyik dísze; Girardin francia követ, 1622-ben Joannes Cassianust és több görög codexet hozott Konstantinápolyból Párizsba, melyek jelenleg a párizsi nemzeti könyvtárban vannak, s újabb időben urunk királyunk ő felsége 1869-ben 4 Corvin-codexet kapott Abdul Aziz szultán ő Felségétől ajándékba, melyet a Nemzeti Múzeumnak ajándékozott. Arra is több esetet tudunk, hogy a konstantinápolyi német és francia nagykövetség útján több német és francia tudós kapott az Eszki Szerailból tudományos használatra codexeket, de arról, hogy magán ember, mint Vámbéry Ármin, ki a török szultán ő felségével semmi hivatalos összeköttetésben nincsen, csupán egyénisége sulyánál fogva a konstantinápolyi Eszki Szerailból kéziratot kapott volna és pedig a szultánnal való közvetlen érintkezés következtében, nincsen tudomásom.

Ezen szerencse ekkorig egyedül Vámbéry Árminnak jutott osztályrészül, ki az által, hogy ezen codexet Konstantinápolyból Budapestre magával hozta és a Nemzeti Múzeum könyvtárában egy ideig közhasználatra letéteményezte, a magyar tudományosságának jelentékeny szolgálatot tett.

Ezen Rannusius-kéziratot, mely irodalmunkban ekkorig egészen ismeretlen, s melyet az európai tudósok közül a régi Szerailban Vámbéry Ármin előtt csak Blass látott,* óhajtom a jelen közleményben ismertetni s mint adalékot a II. Ulászló korabeli művelődési viszonyokhoz, alább közlöm az egésznek teljes szövegét.

* * *

A kéziratnak «*Dominicus Crispus Rannusius, Sermo de Ascensione, habitus coram serenissimo rege Wladislaeo*» a czime.

Nyolczadrétű hártján, a XV. század végén, vagy a XVI. elején, kis gömbölyű betűkkel van kiállítva s 12 beirt és 2 üres, összesen tehát 14 hártvalevélből áll, melyeknek magasssága 21 és szélessége 15 centiméter.

A hártja közép minőségű, vastag és sárga s nem oly sima, fehér és finom, mint a minót a florenczi eredetű XV. századbéli

* L. a berlini Hermes fönt említett cikkét.

kéziratokban észlelünk. Kiállítása inkább a felsőolaszországi, bécsi, prágai vagy magyarországi pergamenhez, mint a florenczihez hasonlít. Az írás kerek, apró és halavány, s jelleméből következtethetjük, hogy oly másolótól származik, ki az írás mesterségét Olaszországban tanulta.

Korát pontosan meg nem határozhatjuk, de az kétségtelen, hogy az 1490—1516-diki időközben, vagyis II. Ulászló uralkodása alatt, kinek a szerző ezen munkáját ajánlotta, készült.

S tekintve, hogy Rannusiusnak ezen munkája az irodalomban ismeretlen s egész idáig a konstantinápolyi Eszki Szerailban lappangott, továbbá hogy II. Ulászló czímerével van díszítve, kétségtelen az is, hogy ugyanazon eredeti példány, melyet a szerző a királynak felajánlott.

Azt azonban, vajjon a szerző maga másolta-e művét, vagy pedig mással iratta, a szövegből nem bírjuk eldönteni.

A kézirat a körülményekhez képest igen jól van conserválva. A tiszta és beirt hártylevelek épek, rothadásnak vagy csonkításnak rajtok semmi nyoma. Penészfoltokkal és a szűk pusztításaival azonban sűrűn találkozunk a codexben, de ezek a szövegnek nem ártottak.

A kézirat a gondos, de egyszerűbb kiállítású codexekhez tartozik. Az írás gondos és tintával húzott vonalakon folyik, a rövidítések szabályosak és gyakoriak, a margók szélesek s a punctoriumnak nyomait tüntetik fel.

A kéziratnak van két festett címlapja, két arany és két színes initialeja, egy miniature képe és egy czímere.

A szöveg egy signált, nyolcz leveles terniából és négy signatura nélküli levélből áll, de sem javítva, sem rubrikázva nincsen.

Egy lapra átlag 20 sor írás esik.

A kézirat *Dominicus Crispus Rannusiusnak: De Ascensione Christi* (Krisztus mennybemeneteléről) című szent beszédét tartalmazza, melyet ez II. Ulászló magyar királynak ajánlott.

Egy üres hártylevél után (fol. 1.), melyen sem szöveg, sem bejegyzés nem fordul elő, a következő levélen (fol. 2.) kezdődik a szöveg az ajánlással, melyben Rannusius elmondja, hogy miért ajánlja ezen munkáját II. Ulászlónak. Azt írja ugyanis, hogy midőn a mult esztendőben ezen beszédét II. Ulászló előtt tartotta, ez a szónokot nagy figyelemmel hallgatta. Ezen figyelem arra bátorí-

totta fel, hogy az elmondott beszédet még egyszer leírta és II. Ulászlónak oly czélból ajánlotta, hogy ez, a mikor nagy elfoglaltsága megengedi, olvasgassa és lelki élvezetet találjon benne.

A szerzőről csak annyit tudunk, hogy pistojai származású egyházi férfiú volt, de sem arról, hogy mikor járt Magyarországon, sem arról, hogy melyik templomban, és időben tartotta szent beszédét, nincsenek adataink. A beszéd keletkezésének és iratásának idejét tehát meg nem határozhatjuk.

Az ajánlás a következő felirással kezdődik, mely váltakozó sorokban vörös és kék maiusculákkal van írva s így szól:

SERENISSIMO PRINCIPI DOMINO | WLADISLAO HVN
GARIAE ET BO | HEMIAE REGI INVICTISSIMO DO | MINI-
CVS CRISPVS RANNVSIVS | PISTORIENSIS SALVTEM ET
FELICITATEM DICIT.

Ezután az ajánlást kék polychrom négyszögbe foglalt arany initiale nyitja meg, melynek felső és alsó végéből a jobb lapszélre színes lombozatos díszítés fut végig.

Az ajánlás egy egész levelet vesz igénybe. Kezdődik: «Oratiunculam: quam de Christi ascensione coram te habui, serenissime princeps» etc., végződik fol. 2^b ezen szavakkal: «Commendo me semper serenitati tue, quam deus ad vota secundet.»

Ezen címlapnak autotypiai hasonmását a *harmadik* mellékleten adjuk.

A 3-dik levélen van a 2-dik címlap, mely az elsónél sokkal fényesebb s a lapszéleken az első címlaphoz hasonló lombozatos festést, az initialében egy miniatűr képet és az alsó lapszélben II. Ulászló czímerét tünteti fel. A lapszéli díszítés a szöveget egészen befoglalja, de jellemére nézve nem az olaszországi renaissancekori kéziratok arabeszk díszítéseisehez, hanem inkább a bécsi, prágai, krakkai, pozsonyi és zágrábi ez időbeli egyházi kéziratok (missalék, psalteriumok, breviariumok) ornamentikájához hasonlít. Ezen ornamentika ritkább esetekben előfordul profán tartalmú kéziratokon is, mint például az Emich-féle *Victorinus Corvino-codexen*, az augsburgi 1465-dik évi Ptolomaeuson és még egynehányon, de általában leginkább a XV. századbeli egyházi kéziratokban volt használatban.

Ugyanezen a levélen kezdődik a szöveg a következő vörös felirással:

DOMINICI CRISPI PISTORIENSIS | DE ASCENSIONE SERMO
HABITVS CORAM SERENISSIMO REGE WLADISLAO. |

Ezután következik a beszéd, mely arany initialében foglalt miniatürképpel kezdődik. A kép csinos kivitelben arczélben egy kopasz emberi fejet ábrázol szakál és füveg nélkül. A középkori bibliographiában a címnap initialéjában rendszerint a könyv írójának az arczképe fordul elő, de kivételesen előfordul néha a mae-cenás arczképe is, a mint erre a Corvina maradványaiban is több példát találunk.

A kép egész habitusából következtetjük, hogy itt az első esettel van dolgunk s a miniaturban Rannusius és nem II. Ulászló arczképe van megörökítve.

Az alsó lapszélben II. Ulászló czimere fordul elő a magyar pólyákból és cseh oroszlánból összeállítva, de a lengyel sast ábrázoló szívpaizs nélkül, mely a czimer közepéből hiányzik.

Ezen címlapnak hasonmását a *negyedik* mellékleten mutatjuk be.

A beszéd a következő szavakkal kezdődik: «Omnium malorum, quae unquam aut humano generi evenerunt, aut eventura sunt, serenissime rex» etc. és a 13. levélen ezen szavakkal végződik «qui Christum iuxta ritum militantis ecclesiae imitati sunt, una cum angelis conquiescunt. Amen.» A kézirat 13-ik levelének hátravévő része és 15. levele üres.

Rannusius ezen szent beszédben az úr mennybemenetelének fontosságát fejtegetvén, abból indul ki, hogy minden gonoszságnak ezen a földön az ördög a kútfeje, és hogy abból a kárhozatból, melybe az emberi nemet Ádám vétke döntötte, Krisztus szabadította ki az emberiséget. De Krisztus születése, szenvedése és feltámadása hiába való lett volna, ha ez a megváltás nagy művét a mennybemenetellel be nem fejezi és az emberiségnek a paradicsom kapuját meg nem nyitja.

S ha a történet azokat, kik magokat a hazáért és emberiségért feláldozták, ünnepli, ha a görögök Leonidást, a rómaiak Curtiust ünneplik, kik életüket hazájoknak áldozták, annál inkább

kell ünnepelnünk Krisztust, ki a leghősiesebb módon áldozta fel magát az emberiségért és mennybemenetelével a megváltás nagy művét befejezte, az ördög hatalmát megdöntötte és Ádám vétkét jóvá tette.

Ez a beszéd eszmemenete.

Hogy ezt Rannusius II. Ulászló király, az ország főpapjai és nagyjai, szóval az egész udvar előtt tartotta, mutatja a 13. levélen olvasható következő tétel, mely így szól: «*Quamobrem, serenissime rex, reverendi patres vosque in Christo dilectissimi*» etc.

Mely időben, és melyik templomban tartotta azonban Rannusius ezen beszédet, arról ez idő szerint nincsenek adataim.

A kéziratnak egykoru és kettős kötése van.

A fatáblák először fehér bőrrel vannak bevonva, mely fölé aztán zöld selyem borítékot alkalmaztak, mely igen jó karban maradt meg.

A kézirat vékony lévén, kapcsok nincsenek rajta, hanem minden táblához két vörös selyemszalag van erősítve, melylyel a kéziratot összekötötték. Ezen szalagok még most is megvannak.

A kézirat vágása nem aranyos, hanem sárga, és csak festékkel van bevonva.

A kézirat régi signaturája, mely az első táblán kis papírszeletnek nyomát mutatja, hiányzik, mostani török signaturája: 91, mely a második táblára van paizska alakjában ráragasztva.

* * *

Mielőtt azonban a kézirat bibliographiai leírását befejezném, legyen szabad e helyütt egy körülményt kiemelnem, mely ezen kézirat napfényre hozásával szorosan összefügg.

A konstantinápolyi régi Szerailban tudósaink ekkorig csak Mátyás király könyvtárának maradványait keresték; II. Ulászló ezen codexének felfedezése után jogunk van reményleni, hogy itt más hazai, mohácsi vész előtti könyvtárak maradványait is kutatjuk és felfedezhetjük.

Különösen kutathatjuk II. Ulászló könyvtárának maradványait, melyből Bécsben, Prágában, Nürnbergben, Münchenben és Párizsban vannak egyes elszórt példányok.

Végül kötelességemnek tartom, Vámbéry Ármin tanár úrnak azon szívességeért, hogy a codexet a Nemzeti Múzeum könyv-

tárában letéteményezte és alkalmat nyújtott arra, hogy ezt ezen a helyen ismertethessem, hálás köszönetemet kifejezni.

Az ő szíves felszólítására készítettem ezen közleményből II. Abdul Hamid török szultán Ő Felsége számára külön díszkiadást, mely nagy negyedréttben, díszes nyomdai kiállításban, kender papíron, elzevir betűkkel nyomva, latin és magyar címlappal¹⁾ és pergamen borítékkal ellátva, két chromolitographiai facsimilével díszítve s a koránok izlésében vörös bagaria bőrben, melyet arany és zöld arabeszkpek ékesítenek, stilszerűen kötve, egyetlen egy példányban készült. Ezen, névre szóló, díszmunkát nyújtotta át az ősszel a török szultán Ő Felségének a M. Tud. Akadémia azon küldöttsége,²⁾ mely a konstantinápolyi Eszki Szerájban levő magyar történeti források megvizsgálására nyert megbízást.

Ezen díszmunkán kívül a jelen közleményből készült egy második egyszerűbb kiadás is autotypiai facsimiléekkel, a mit itt bibliographiai szempontból felemlíték.

A kézirat szövegére nézve, melyet dr. Schönherr Gyula úr volt szíves ezen kiadás számára lemásolni, megjegyzem, hogy mindenben az eredeti orthographiához ragaszkodtam; a kézirat leveleit a szövegben arabs számokkal jelöltem meg, hogy az olvasó az eredeti kézirat beosztásáról tájékozva legyen.

Ezek után Rannusius beszédének teljes szövegét a következő lapon adom, a mint a legközelebbi lapon következik:

¹⁾ A díszmunka latin czime a következő: *Dominici Crispi Rannusii Sermo De Ascensione. Habitus Coram Wladislao II. Rege Hungariae. E codice bibliothecae caesariae constantinopolitanae editus et praefatus est Joannes Csontos.* Budapestini A. 1889. —; a magyar cím így szól: *II. Ulászló királynak ajánlott codex a konstantinápolyi Eszki Szerájban. A Vámbéry által hozott eredeti példányból kiadta és bevezette Csontos János Budapest. 1889. — 32 l.* Megjegyzem még, hogy a díszkötést, mely belülről zöld selyemmel van bélelve, Göttermeyer Jenő, fővárosi ismert könyvkötő műhelyében készült s a hazai köteteknek becsületére válik.

²⁾ Ezen küldöttség, mely a török szultán meghívásából a m. t. Akadémia megbízásából Konstantinápolyban 1889. szept. 17-től okt. 17-ig kutatott, Vámbéry Ármin akadémiai rendes tag vezetése alatt, Fraknoi Vilmos és Thály Kálmán rendes és Ábel Jenő és Csontos János levelező tagokból állott.

DOMINICUS CRISPUS RANNUSIUS
DE ASCENSIONE.

[2_a] SERENISSIMO PRINCIPI DOMINO WLADISLAO
HVNGARIAE ET BOHEMIAE REGI INVICTISSIMO DOMI-
NICVS CRISPVS RANNVSIVS PISTORIENSIS SALVTEM ET
FELICITATEM DICIT.

Oratiunculam, quam de Christi ascensione coram te habui, serenissime princeps, ea causa edidi, tuoque sacratissimo nomini dedicavi, non ut sperem inde me magnam laudem assecuturum, sed ut meum morem, quod superiore anno institui tecum, servarem. Tanta enim tunc fuit tua in ea audienda equanimitas, tanta in ea excipienda humanitas, ut si idem nunc mihi contigerit, maximum equidem fructum studiorum meorum percepisse videatur. Quid enim mihi aut gratius, aut ad honorem conducibilius esse potest, quam [2_b] semel atque iterum placere tibi, modo hoc efficiam, cui ut omni studio omnique diligentia et fide obsequer ac admirarer tuas maximas virtutes, prudentiam, gravitatem, religionem, tantum itineris emensus sum? Quamobrem leto eam animo excipe, iucundissime princeps, et cum post gravissimas tuas occupationes licebit mitiora hec studia retractare, inter alia multa hanc lectitare digneris, faciesque periculum, an eam voluptatem exprimere legendo possis, quam forsitan audiendo non cepisti. Ego vero hoc vel maxime contentus tibi quoquomodo satisfacere, si intelligam meos labores a te non improbari, curabo tue maiestatis gratiam magis in dies promereri. Quod etsi ingenii culpa

assequi non potero, tamen satis erit voluisse. Commendo me semper serenitati tue, quam deus ad vota secundet.

[3_a] DOMINICI CRISPI PISTORIENSIS DE ASCENSIONE
SERMO HABITVS CORAM SERENISSIMO REGE WLADISLAO.

Omnium malorum, quæ unquam aut humano generi evenerunt, aut eventura sunt, serenissime rex, illi demones, qui coelestem dominationem duce Lucifero arripere conati sunt, causa et initium exitere, quippe qui post detectam conspirationem ex summo coeli fastigio depulsi in extremas terras duabus rebus, et his quidem maximis excruciabantur. Altera erat, quod sine aliqua spe aut solatio beatitudinis recuperandæ in cecis terrarum abyssis perpetuo habitaturi erant; altera, quod inferiorem nobilitate hominem ad instaurandum coelestem senatum e terris evocari cernebant. Quo cum desperatione vehementer et invidia torquerentur, seditiosis vocibus decernunt intercipiendum esse primum hominem dolisque et fraudibus circumveniendum, ne ex eo [3_b] futura posteritas in his sedibus, quas turpiter amiserant, collocaretur. Hinc primum demonibus cum humano genere belli atrocissimi causa fuit, in quo uno in homine omnis posteritas letale vulnus accepit; hinc continuo in nos arma excitata, et uti Cassianus inquit, inter ipsos ad nos seducendos circumscribendosque officia distributa. Quoniam cum quodam naturali instinctu prius ad similitudinem dei facti divinarum rerum cognitione eveheremur in coelum frueremurque ex terris quasi aeterno bono, diaboli astu postea non tantum gradum nostræ dignitatis amisimus, sed ex fortunatissimis paradisi campis in assiduos hos labores et inextricabiles calamitates et miserias conyecti fuimus. Nam prævaricatione parentum, quod malum a femina coepit, illico immortales esse desinimus, et ab deo per inobedientiam seducti, quasi brutorum induimus naturam. Tum primum coelum mortalibus clausum et tellus ad incolendum [4_a] data; tum somni, gule et libidinis rivuli scaturierunt, deinceps magis atque magis in dies corruentes in ipsa mala variisque et fortuitis casibus obiecti timere, sperare, letari, tristari, uri, impelli ac denique variis motibus et perturbationibus exagitari, affici et implicari coepimus, donec veluti ruptis repagulis avaritiæ, ambitionis, cupiditatum, gloriæ, timoris turbulentissimi fluctus excitati animum originalis labis con-

tagio infectum et fluctuantem penitus obruerunt. O inofficiosissime pater Adam, qui nomine patris ementitus, nobis naturae iura violasti. Tu filiis tuis sepsisti iter in coelum; tu eos in extremas terras relegasti, tu mortis expertes variis mortibus obyecisti, tu denique humanum genus cum summa dignitate, tum et eximiis nature dotibus cumulatam miserum, caducum, infirmum, fluxum, inconstans reddidisti. Igitur ut humanae naturae damna repararentur, obducereturque antiquum vulnus, necessarium fuit, ut di-[4_b]vinitas humanitatem assumeret et dei verbum, quod apud deum in principio fuit, fieret caro et ex virgine nasceretur. Verumenimvero cum omnes Christi actiones nobis exemplum esse debeant ad bene vivendum, idcirco de his omnibus coniunctim imprimis quam brevissime, deinceps de ascensione, quae hodie ab omnibus Christianae reipublicae civibus celebratur, pro mei ingenii mediocritate dicam.

Si omnia, quae aut unquam fuerunt, aut sunt admiratione digna, animo revolverimus, si quae ubique extant in hoc orbis theatro, circumspexerimus, quorum maximum est coeli iste ambitus, aeterni illi ignes, tot varii syderum meatus, quae certa lege assidue circumferuntur, si denique tot animantium genera, quae in aëre, aquis et terris sunt, et quomodo diversis inter se studiis vitam ducant, licet omnia maximo constare artificio videantur, nihilominus in tam admirandis naturae operibus vel nihil maius, vel incredibilius occurret, quam [5_a] deum fieri hominem, et in hac discriminosa vitae palestra cum tot redivivis calamitatibus voluisse certare. Quoniam in aliis, quae mira admodum et creduntur, et sunt, si minima cum maximis contulerimus, videbimus rationem quamdam esse ducem, omniaque naturae legibus consentire, nihilque vel a divino consilio abhorrere, vel ab ordine discrepare. Sed si cogitaverimus deum, qui coelum nutu moderatur et terras, qui nec ullo eloquentiae genere satis bene exprimi, neque acri et absoluto ingenio comprehendi potest, summus, excelsus, ineffabilis, longaeque a nobis et natura et loco seiunctus et separatus, in brevi unius homunculi corpusculo voluisse prescribi, nonne fatebimur nihil unquam maius contigisse et admirabilius. Obstupescit hic animus et caligantibus oculis intellectus nostri vicem gerit fides, cum scriptum sit: Beati, qui non viderunt et crediderunt, quoniam salvabuntur. [5_b] Nunc vero longe id maius longaeque excelsius est causam huius sacratissimi et admirandi cogitare mysterii, quop

primi parentis inobedientia induxit, salutis nostre necessitas efflagitavit, veneranda trinitas adimplevit. Descendendi enim e coelo filium dei et verbum illud, id est patris sapientiam, communicasse nobiscum primus homo causam dedit. Is enim, cum peccavit, immobilem sanxit futuris hominibus legem, qua cavebatur, coelum humano generi tamdiu clausum, quoad filius dei et virginis reseraret, scilicet, qui per diabolum svadente femina dignitatem nostram amiseramus, ab Cristo virginis filio in pristinum gradum restitueremur. Et sicuti mystice in sancto tabernaculo domini Aaron virga arida miraculose fronduit floremque emisit et nucem, ita filium dei et humani seminis redemptorem preter omnem rationem virgo et concepit et peperit. Quod longe antea David carmine cecine-[6_a] rat: Virgam virtutis tue emittet dominus ex Syon, dominare in medio inimicorum suorum; et Esayas: Egredietur virga de radice Iesse, et super eam requiescet spiritus domini. O admirabile mysterium, o pietatem dei non solum in hominum mentibus inprimendam, sed in locis aeternis et immortalibus collocandam ad memoriam sempiternam. Tantam nostri deum gessisse curam, tantum dilexisse genus humanum, ut quod per Adam amiseramus, eius morte recuperare nos voluit, et contractam summo inobedientiae flagitio originalem labem preciosissimo suo sanguine abluere dignatus sit. Nimirum si hinc nostra spes emanavit gratiae recuperandae, nimirum si hic humanum genus paulum respirare coepit, et conditoris sui pietatem et immensam clementiam admirari. Atqui licet adventu domini nobis veluti in alto fluctuantibus salutis portus ab longe ostenderetur, non tamen egressis [6_b] turbidum et procellosum mare littus aperiebatur. Necessarium ergo erat, ut sicuti nostra causa e coelo descenderat in terras, subyeceratque se servilem personam agens, ita etiam turpissimam acerbissimamque mortem, mortem autem crucis eadem causa obiret. Neque enim spes sola nos poterat in pristinam restituere dignitatem, neque ab antiquis veteratoris hostis diaboli fraudibus liberare. Speraverant patriarche, speraverant prophete, et qui ab transgressione Ade usque ad adventum Christi moderate, sobrie, continenterque vixerunt, in quo tempore annorum circiter sex milia intercessere, omnes speraverunt. Circumciditur igitur octavo die patrio more et infans ac septem tantum natus dies sui corpusculi salutare venas in nostram aperit redemptionem, et innocentissimum san-

guinem in medicinam antiqui nostri vulneris delibavit, confecitque proprio cruore collirium, quo nostris oculis mederemur, [7_a] ut qui tamdiu in terram defixi in tenebris iacuerant sempiternis, ad coelestes aliquando sedes erigerentur. O liberalitatem inauditam, o misericordiam singularem. Iam tum ab ineunte coeli moderator et terrae, forsitan quia verebatur, ne diutius expectando nostra spes deficeret, quemdam gustum suae futurae passionis hominibus prebuit. Quid tu inquis, durissime Manichee, cum illo tuo nephario hereticorum grege, qui putasti Mariam virginem vel hominem peperisse tantum, et eam vitiatam, vel divinitatem sine carne, Christique corpus esse phantasticum. Non agnoscis pientissimi domini cruorem, qui ab infante Christo ob salutem humani generis effunditur? Non audis suspiria veri corporis? Non pavitantem cernis in templo cultrumque timentem? Quid igitur dubitas, aut quid expectas, crudelissime parricida? An ne ut vinculis [7_b] religetur cedaturque verberibus et deformetur sputis, et nisi virgarum fragor et extorte tormentis voces tuas aures demulceant, censes dubitandum? Ecce tollitur in altum, et distentus clavis, iamque toto corpore patens crucique affixus se omnibus ad spectandum prebuit. Quid et perstas sacrilege? Nonne vides liventia verberibus membra sanguine redundantia? Non cernis coronatum ipsum spinis, ex sacratissimo illo corpore undique sanguinem largissime versantem clamantemque sub anelitem mortis: Deus meus, deus meus, quid dereliquisti me? O execrande Manichee, o pernitiosissima lues, o ingratisissima pestis, non solum dominum tuum abnegas, sed propter te in cruce morientem, et eum despicias et aspernaris, qui tue salutis causa manifestissime morti se obiecit. Audi, o insensate, terrarum motum, inspicere sepulcra patefacta; intueri [8_a] solem obscuratum et obductum tenebris orbem. Inspicere coelos lugere, terram vestem lugubrem induisse, dum tu interea in abhominando et execrabili errore perstas et pertendis. Quid hic aut Greci aut Latini inquirunt, aut rerum gestarum fides custos historia narrabit. Laudabunt ne Solonem, qui obstrictis iureiurando Atheniensibus, ut tamdiu suas leges servarent, quo ad Athenas reverteretur, sese precipitavit in mare, ut suis civibus perpetuam legum statueret sanctitatem. Extollent, arbitror, in coelum laudibus regem Codrum, qui ob salutem regni et exercitus strenue pugnando, in acie confertissima

occubuit. Opponent Latini duos Decios, patrem et filium, unum Curtium, quorum alteri ob rempublicam conservandam sua capita consecrarunt, alter, ut ex oraculi responso urbem Romam ab atrocissima pestilentia liberaret, armatus sese in [8_b] paludem deiecit. Fabulae partim hec, partim inanis gloriae deliramenta, cum cupiditate, non virtutis amore aut caritatis ardore incenderentur. Sed redeo ad rem nostram. Adventu domini sperare coepimus, morte autem Christi redempti fuimus. Ibi omnis nostra labes abstersa, ibi diabolicis fraudibus obviam itum, ibi apud crucis tribunal tamquam minores in integrum restituti fuimus. Sed animadvertite, obsecro, nondum immortalitatis nostrae fuerat mysterium reseratum. Ecce perrexit ad inferos et disfractis inferni postibus tertio die resurrexit, ut quemadmodum morte sua omnem e mundo eliminaverat mortem, ita animorum nostrorum immortalitatem sua resurrectione declararet. Reliquum erat, quod est omnium maximum, ut ascendendo, coelorum claustra hominibus aperiret, quae clauserat Adam, et huma-[9_a] nam naturam ad statum coelestis glorie sublimaret.

Frustra, serenissime rex, tot tantasque res ob salutem humani generis egregie fortiterque gessisset Christus, frustra circumcisis crucique affixus descendisset ad inferos et resurrexisset tertio die, si hoc salutiferum et pernecessarium ascensionis mysterium preteriisset. Quid enim, mihi dicat aliquis, Christianae republicae civibus profuisset, si ex teterrimo carcere liberati, si dissolutis diaboli laqueis, quos primo homini tetenderat, si declarati immortales, perpetuo in terra et cum his calamitatibus luctari debuissimus, nec unquam ad coelestem illam patriam pervenire, que nobis in premium laboris proposita est? Igitur hoc die longe maiore letitia Christianus populus gaudere et, ut ita dicam, exultare debet, in quo itinerarium Christi per-[9_b] fectum est, et humanam hanc et imbecillam naturam supra cherubim ad dei dexteram cernimus collocatam, et ut inquit Augustinus: Vivificati per mortem, per resurrectionem erecti, per ascensionem consecrati fuimus; et iuxta Anselmi dictum: Humana natura, cuius causa paradisi custodiebatur, hoc die supra omnes angelos collocata est. O admirandam benignitatem, cum maximum fuit, non solum syngrapham nostrae damnacionis abolevisse, sed maiora, quam aut sperare aut cogitare debuissimus, premia Christi ascensione nos consecutos. Quam-

diu ergo coelum cum tanto suo ornatu aeterna naturae lege terris circumvolvetur, quamdiu hec clementa (*igy*) assidua colluctatione prebebunt hominibus vitam, quamdiu terra stabit, et in ea civitates et regna, ac hominum consensus et rerum gestarium (*igy*) memoria non obliterabitur, quam-[10_a] diu, inquam, aliquod gratitudinis vestigium nomen suum et vim apud posteros retinebit: tamdiu incredibile hoc ex omnium maximum ascensionis mysterium, non dicam, ab hominibus celebrandum, sed magis atque magis ornandum laudibus et illustrandum erit. Quis enim sanae mentis homo cogitavisset, ut caro hec infirma, putrida hec et caduca membra, gravia natura atque tarda, que vix ab ingruentibus morbis et impetentibus doloribus egre tueri possumus, primo tollerentur in aerem, deinceps vim illam ignis penetrantia efferentur coelum, postremo ut ad dexteram dei patris collocarentur. Sed tanta est obedientia carnis in glorificatis, inquit Augustinus, ut corpus hoc protinus, quo anima ire intendat, subsequatur. Si ille imperabit, qui dixit, et facta sunt, vim suam ignis amittet et corpus, quod non habet, accipiet, aliunde [10_b] obtemperabit aër et coeli conditoris sui nutum observabunt. Si deus ille iusserit, de quo loquimur, omnia que cernuntur, ad antiqua (*igy*) illam rudem et indigestam molem, quam chaos appellant, redigentur. Quid sibi, obsecro, volunt tres illi adolescentuli, qui in fornacem ardentem coniecti, tantam vim ignis leti pertulerunt, psallentesque veluti librati in aëre cigni hoc canticum edidere: Benedicite omnia opera domino, laudate et superexaltate eum in secula. Aspiciebam in in visione noctis, clamat Daniel, et ecce in nubibus coeli veniebat filius hominis, et usque ad antiquum (*igy*) dierum pervenit et obtulerunt ei et in eum omnem auctoritatem contulerunt. Si credere Iudei, pugnante Iosue, solem in coelo propriis stetisse vestigiis, si asseverant gentiles, ut qui singulis annis in Soracte monte Apollini sacra facerent, [11_a] nudis pedibus carbones accensos sine noxa calcarent, quanto equius est credere Christum filium dei corpus hoc caducum in coelum potuisse deferre. Taceat hic Plato, qui licet divinus apelletur, fateatur tamen se hoc mysterium ignorasse. Facessat Aristoteles longe ab sacris Christianorum, quae neque suis argumentationibus egent et supra acumen et vim disputationum suarum longe efferuntur. Obmutescat hic omnis turba philosophorum et continuo meminerint, dum scripsere se homines fuisse, et

potuisse errare et labi, longeque ab veritate vagari. Nos vero, qui tanto beneficio a deo dignati fuimus, et qui ab Christo auctore nostro Christianorum nomen accepimus, et per baptismum caratherem sacratissimi nominis in animo impressimus, qui dei filii per adoptionem facti sumus, qui in ventre Rebechae, qui in filio peregre profecto longe antea figurati fuimus, populus suus et oves pascuae [11_b] eius, Christum in coelum una cum corpore glorificato ascendisse et ad dexteram, id est apud maximam dei virtutem, ut Augustinus interpretatur, collocasse se constantissime tenemus et credimus. Quí coelum fecit et terras, qui coelum illustravit sole, qui tot syderibus, qui terris hominem prefecit, easque tot variis animantibus ornatibusque distinxit, tot volatilibus aërem, tot generibus piscium resersit mare, qui divisit mare rubrum, qui coelesti manna populum pavit in deserto, qui natus ex virgine tot miraculis claruit, qui Lazarum quatruiduanum et putidum (*igy*) suscitavit, qui tot hominum milia quinque panibus et duobus satiavit piscibus, qui siccis pedibus volitavit super aquas, qui e coelo descendit in terras, qui mortuus est pro nobis, qui descendit ad inferos, qui fregit inferni portas, qui resurrexit tertio die, qui coelum qui terras et omnia, que extant, in sua manu et potestate [12_a] habet: unum corpusculum, quod tot cruciatibus veluti aurum igne examinaverat, secum in coelum ferre non potuisse? Aut illa, tanquam ab veró abhorrentia refutanda sunt, aut cum his hoc unum firmissime retinendum, si non volumus omnium ingrattissimi iudicari. Quamobrem, serenissime rex, reverendi patres, vosque in Christo dilectissimi, si Greci et Latini ac omnes alie nationes suos cives tantopere laudibus extulerunt, si ob res fortiter et egregie gestas pro unius reipublice vel salute vel dignitate immortalitati eos consecrarunt, si eis ovationes, triumphos, laureas, equestres in foro statuas decrevere, si extollit in coelum Grecia Mylciadem, si Leonidam, quorum alter in Marathoniis campis tot Persarum milia cecidit, alter cum parva manu Termopylarum angustias occumbendo tutatus est, si Athenienses Themistoclem et Aristidem, [12_b] si Lacedemones Lycurgum, Agesilaum, Agidem et fortissimum virum Cimonem, si Thebani Epaminundam, si universa Grecia liberum patrem et Herculem, si Latini Camillos, Torquatos, Scipiones, Metellos, Paulos, Domitios, Pompeios, si Caesaribus tantum honorum, tantumque dignitatis tribuerunt, si pro ipsorum

memoriae aeternitate multa scribenda, multa pingenda, sculpenda, atque extingenda locaverunt, ut eos ab oblivione assererent: cur nos Christum verum filium dei, qui non ob unius reipublice tantum, sed universi humani generis salutem tot mala pertulit, ut coeleste nobis imperium stabiliret, sempiternis laudibus non prosequemur, eiusque ascensionis triumphum et clarissimam de nostris hostibus victoriam nullis unquam seculis, aut prius, aut postea, hominum oculis expositam, non dico, in foro aut in templis signis literisque cele- [13_a]brabimus, sed ad sempiternam eius nominis laudem et gloriam immortalem in nostris pectoribus imprimemus et collocabimus. Ultimo loco Cristum, qui hec omnia ad exemplum et salutem humani generis pertulit, uti quendam strenuum ducem ac fortissimum imperatorem subsequamur, eiusque adventum humilitate, passionem patientia imitabimur, ut victis et superatis vitiis, calcata superbia, spretis et contemptis opibus, neglectis illecebris et honorum cupiditatibus frenatis, non invidi, non iniusti, non appetentes, non seditiosi, non legum eversores, non in errore pertinaces. non cuique molesti, sed casti, temperantes, iusti et ad sobrietatem sapientes, deo pleni, scuto fidei et caritatis ardore inflammati in coelum ad eas sedes, quas nobis ascensione designavit, triumphantium similes pervenire possimus, [13_b] et suo exemplo vitae huius lubrico curriculo perfecto, evitatis diaboli fraudibus, perpetua illa beatitudine frui possimus, ubi iustorum anime et hi omnes, qui Christum iuxta ritum militantis ecclesiae imitati sunt, una cum angelis conquiescunt. AMEN.